

Савчук О.О., аспірант кафедри фінансів
Київський національний торговельно-економічний університет

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ У СИСТЕМІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Савчук О.О. Економічна сутність податкових надходжень у системі фінансово-економічного регулювання. У статті наведено основні характеристики податкових надходжень як економічної категорії. Зроблено спробу узагальнити теоретичні надбання щодо змісту категорії «податкові надходження». Розглянуто особливості податкових надходжень у формуванні доходів бюджету. Розкрито економічну сутність формування податкових надходжень бюджету як складової системи бюджетно-податкового регулювання, яка полягає у сукупності фінансових відносин, що виникають у процесі розроблення і реалізації податкової політики, прогнозування та планування податкових надходжень, а також функціонування системи управління податковими надходженнями. В ході дослідження встановлено, що сутність формування податкових надходжень бюджету виявляється через їх внутрішній зміст, у сукупності всіх їх властивостей та відносин, що виникають в процесі складання та виконання дохідної частини бюджету держави. Дослідження характеру та джерел утворення податкових надходжень, а також взаємодії органів влади між собою та платниками податків дає змогу розкрити сутність формування податкових надходжень бюджету як складову фінансово-економічного регулювання, яка полягає у сукупності фінансових відносин, що виникають у процесі розроблення і реалізації податкової політики та формування дохідної частини бюджету.

Ключові слова: податки, податкові надходження, бюджет, податкова система, оподаткування.

Савчук Е.А. Экономическая сущность налоговых поступлений в системе финансово-экономического регулирования. В статье приведены основные характеристики налоговых поступлений как экономической категории. Сделана попытка обобщить теоретические достижения по содержанию категории «налоговые поступления». Рассмотрены особенности налоговых поступлений в формировании доходов бюджета. Раскрыта экономическая сущность формирования налоговых поступлений бюджета как составной системы бюджетно-налогового регулирования, которая заключается в совокупности финансовых отношений, возникающих в процессе разработки и реализации налоговой политики, прогнозирования и планирования налоговых поступлений, а также функционирования системы управления налоговыми поступлениями. В ходе исследования установлено, что сущность формирования налоговых поступлений бюджета проявляется через их внутреннее содержание, в совокупности всех их свойств и отношений, возникающих в процессе составления и исполнения доходной части бюджета государства. Исследование характера и источников образования налоговых поступлений, а также взаимодействия органов власти между собой и налогоплательщиками позволяет раскрыть сущность формирования налоговых поступлений бюджета как составляющую финансово-экономического регулирования, которая заключается в совокупности финансовых отношений, возникающих в процессе разработки и реализации налоговой политики и формирования доходной части бюджета.

Ключевые слова: налоги, налоговые поступления, бюджет, налоговая система, налогообложение.

Savchuk O.A. Economic essence of tax revenue in the system of financial and economic regulation. The article describes the main characteristics of tax revenues as economic category. An attempt to summarize theoretical achievements on the category «tax revenues». Features of tax revenues in the formation of budget revenues. The economic essence of the formation of budget revenues as a component of fiscal adjustment, which is the aggregate financial relations arising in the development and implementation of fiscal policy, forecasting and planning revenues and operating system of tax revenues. The study found that the nature of the formation of budget revenues is manifested through their inner meaning, the totality of their properties and relations that arise during the preparation and execution of budget revenues of the state. The study of the nature and sources of formation of tax revenues, as well as interaction of each other and taxpayers can reveal the nature of the formation of revenue budget as part of financial and economic regulation, which is to aggregate financial relations arising in the process of developing and implementing tax policy and formation budget revenues.

Keywords: taxes, tax revenues, budget, tax system, tax.

Постановка проблеми. Податкові надходження, як і бюджетні процеси загалом, є змінними у часі й просторі явищами, які перебувають у безперервному русі і розвитку. Через властивість оподаткування впливати на економічну активність та його мінливість у часі виникає

необхідність безперервного дослідження зазначеного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми теорії та практики податкових надходжень були розглянуті у наукових працях як зарубіжних, так і вітчизняних учених. Розгляду цих актуальних питань в Україні присвячено ряд наукових досліджень вчених і фінансистів, наприклад, праці О. Василика, К. Захожая, А. Крисоватого, І. Лютого, Ю. Мороз, М. Романюка, А. Соколовської, В. Федосова, І.Я. Чугунова. Питання збільшення податкових надходжень до бюджетів розглянуто у наукових працях О. Василика, Л. Горбач, В. Зубенка, М. Карліна, Л. Новосад, К. Павлюк, А. Поддєрьогіна, А. Рудик, І. Самчинської та інших науковців.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження економічної сутності податкових надходжень у системі фінансово-економічного регулювання, виявлення проблем і резервів їх зростання. Для досягнення поставленої мети було вирішено такі основні завдання: розглянуто сутність економічної категорії «податкові надходження», визначено спільні та відмінні ознаки між «доходами держави», «доходами держбюджету» та «податковими надходженнями».

Виклад основних результатів. Податкові надходження відіграють значну роль у системі бюджетно-податкового регулювання у країнах з розвинутою та перехідною економікою. Формування податкових надходжень бюджету повинно розглядатися не тільки як складова бюджетного процесу, але й передусім як інструмент регулювання фінансово-економічних відносин [10]. Основне призначення податкових надходжень – забезпечення бюджету країни фінансовими ресурсами з метою фінансування державних видатків. Податкові надходження формуються за рахунок мобілізації до бюджету податків, зборів та обов'язкових платежів, сукупність яких утворює систему оподаткування. Обсяги податкових надходжень бюджету визначаються станом розвитку економіки країни, кількістю економічних агентів та їх активністю, які відповідно до положень національного податкового законодавства зобов'язані здійснювати відрахування на користь держави, а також потребами держави щодо перерозподілу ВВП та фінансового забезпечення реалізації державних програм. Природа податкових вилучень обумовлює характер утворення податкових надходжень бюджету, формування яких здійснюється державою шляхом вилучення частини доходів чи інших активів платників податків на основі реалізації конституційного права на суверенітет в оподаткуванні.

Податкові надходження забезпечують основну частину доходів бюджету держави, їх частка у бюджетах економічно розвинених країн складає до 90 відсотків загальної суми бюджетних доходів. За результатами аналізу статистичної інформації про виконання дохідної частини державного та місцевих

бюджетів України встановлено, що частка податкових надходжень у структурі доходів Державного бюджету України коливається на рівні 70 відсотків, в складі бюджетів органів місцевого самоврядування частка податків досягає 80 відсотків. Структура дохідної частини зведеного бюджету України в розрізі окремих статей доходів наближується до структур доходів бюджетів інших країн.

Для будь-якої держави з ринковою економікою податки є своєрідним важелем регулювання та попередження негативних тенденцій в економіці. Податки є своєрідним механізмом, що забезпечує взаємозв'язок між загальнодержавними інтересами та інтересами окремих суб'єктів господарювання. Саме податки визначають характер взаємовідносин між підприємцями та підприємствами усіх форм власності з державним та місцевим бюджетами, з банківськими установами, державними органами виконавчої влади тощо [1].

Будь-який податок, крім фіскальної та регулятивної дії, має ще й побічні, зовнішні для фіску, соціальні наслідки. Тому податки варто розглядати не просто як економічну, але й як суспільно-соціальну категорію. Суспільна ціна податків вимірюється втратою частки особистого добробуту конкретними платниками з переміщенням цієї частки через бюджет до усього населення держави [9].

І. Барановська [2] пояснює сутність податкових надходжень як обов'язкових платежів юридичних і фізичних осіб, які відраховуються до бюджету з метою забезпечення загальнодержавних централізованих фондів грошовими коштами. Характеризує оподаткування як історично найдавнішу форму фінансових відносин між державою і членами суспільства. В. Суторміна [3] називає оподаткування методом акумуляції державою внутрішніх джерел формування доходів. В. Островецький [4] ключове призначення податкових надходжень вбачає у забезпеченні країни фінансовими ресурсами з метою фінансування державних видатків. Ю. Бойко визначає податкові надходження до бюджету як злагоджену взаємодію усіх елементів системи, функціонування яких характеризує стан, розвиток податкової системи загалом, зміну в динаміці під впливом зовнішніх факторів. Самі ж надходження податкових платежів формують фінансові ресурси держави, що уможливує виконання притаманних їй функцій [5].

Податкові надходження – це обов'язкові платежі, які надходять до бюджету внаслідок виконання платниками податкового законодавства.

Система податкових надходжень до бюджету є складною системою, яка піддається динамічним впливам внутрішніх і зовнішніх факторів. Усі її складові тісно пов'язані між собою та, відповідно до принципів оподаткування, злагоджено взаємодіють, формуючи фінансові ресурси держави.

Відповідно до положень Податкового кодексу України податкове законодавство повинно переслі-

дувати принципи загальності оподаткування; рівності усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації; невідворотності настання визначеної законом відповідальності; презумпції правомірності рішень платника податку; фіскальної достатності; соціальної справедливості; економічності оподаткування; нейтральності оподаткування; стабільності; рівномірності та зручності сплати; єдиного підходу до встановлення податків та зборів [6].

Мобілізація частки ВВП у вигляді оподаткування задля виконання покладених на державу функцій проводиться згідно з чинним законодавством. У цих відносинах держава виступає органом політичної влади, який має змогу впливати на сферу економічних відносин суспільства; населення та суб'єкти господарювання є споживачами суспільних благ. При цьому податки – головний інструмент перерозподілу державою фінансових ресурсів населення [7].

Важливо провести чітку межу між поняттями «доходи держави», «доходи держбюджету» і «податкові надходження». Усі ці категорії відрізняються наявністю певних часових рамок, каналів надходжень тощо. Суттєвою ознакою податкових надходжень є односторонній рух вартості від населення до держави. Конкретні ж прояви рис податків нерозривно пов'язані з умовами суспільного розвитку [8].

Аналіз сучасних світових та вітчизняних тенденцій показує, що обов'язковим у визначенні сутності податків та оподаткування є можливість поповнювати бюджет країн. Тому цілком доцільно у більшості економічних видань сучасності категорію «податки» трактувати як обов'язкові платежі, що стягуються в установленому законом порядку і спрямовуються на фінансування державою її функцій.

Важливо пам'ятати, що соціально-економічна природа податків наділена внутрішньою протилежністю. Крім методу акумулювання державних доходів, як зазначає Б. Панасюк [11], податки забезпечують ефективне державне регулювання економіки, надійне виконання державою своїх регулюючих функцій. Впроваджується гармонізація інтересів всіх учасників податкових відносин. На думку А. Крисоватого [12], регулююча функція залежно від наслідків впливу податків на результати діяльності економічних суб'єктів може розглядатися як стимулююча, при заохоченні до збільшення об'ємів виробництва, якщо це промисловість, або ж як дестимулююча за умов, коли зміна окремих елементів податку приводить до недоцільності з боку платника подальшого розвитку діяльності у відповідному напрямі. Підсумовуючи роль регулюючої функції, О. Мірчев [13] представив просте визначення цієї категорії: «Податки є одним з найефективніших важелів забезпечення розвитку економіки».

Податки є особливою історичною фінансовою категорією, яка виражає економічні відносини між державою і платниками податків з метою створення

загальнодержавного централізованого фонду грошових коштів, необхідних для виконання державою її функцій.

І. Озеров стверджує, що податок є тією частиною багатства, яку громадяни примусово віддають державі і місцевим суспільно-правовим органам для задоволення суспільних потреб. Податок носить примусовий характер і служить для виробництва тих послуг, корисність яких відчувається всіма жителями, як примусовий збір, що вилучається з осіб, що знаходяться на певній території, для покриття загальних витрат держави

Досить вагомий внесок у розвиток природи податків вніс А. Вагнер. Він одним із перших заявив, що «податки як примусові платежі окремих господарств стягуються державою частково для державних видатків, частково – для змін в розподіленні суспільного продукту». Іншими словами, А. Вагнер до чистого фіскального призначення податків додає і регулятивну спрямованість примусових платежів.

На відміну від професора А. Вагнера, який визначення податків обґрунтував обов'язком особи надавати тій державі, в якій ця особа проживає, кошти для виконання покладених на державу функцій, Е. Сакс обґрунтовує податок з огляду на виключно економічні явища: «держава задовольняє визначені потреби особи, а особа, в свою чергу, за це сплачує їй певну суму грошових коштів у вигляді податків». У працях Е. Ліндаля податки розглядаються як своєрідна плата за державні суспільні послуги. Подальшого розвитку теорія податків набула в поглядах представників кейнсіанської школи. Дж. Кейнс розробив принципово нову теорію податків, спрямовану на державне регулювання економіки за умов ринкових відносин. Це регулювання здійснюється за допомогою різних економічних інструментів, зокрема податків, які Дж. Кейнс розглядає як «вбудовані механізми гнучкості», що амортизують кризові явища і рівномірно розподіляють податковий тягар залежно від доходів [9].

Законодавці багатьох країн постають перед вибором: збільшити дохідну частину бюджету за рахунок надходження податкових платежів при підвищенні ставок податку або податкового тиску загалом, отже, скоротити дефіцит державного бюджету, або встановити середню оптимальну ставку, сформувати систему стійких стимулів для виробників і забезпечити мінімізацію дефіциту в найближчому майбутньому і перспективою стабілізації або покращення економічного стану загалом.

В середині XVII ст. Уільямом Петті сформульовані основні способи послаблення незадоволення платників податків. Він стверджував, що людей дратує податок, що є вищим, ніж у сусідів, тому податок повинен бути пропорційним [9].

Сьогодні ведеться активна робота щодо реформування системи оподаткування в частині оптимізації кількості та структури податків та зборів. В Україні

відбувається поступове реформування бюджетних взаємовідносин в їх частці і взаємовідносинах, які стосуються формування доходної частини бюджету. Можна сподіватися на те, що на зміну емпіричним методам управління економікою загалом та бюджетним процесом зокрема прийде цілісне розуміння урядом країни макроекономічних процесів, які відбуваються в національній економіці.

Висновки. В Україні існує своя податкова система, яка не є простим копіюванням досвіду інших країн. Адже податкова система має відображати конкретні умови конкретної країни, рівень розвитку економіки, соціальної сфери, її зовнішню та внутрішню політику, традиції народу, географічне положення, кліматичні умови та безліч інших чинників. У зв'язку з цим склад податкової системи, структурні співвідношення окремих податків їх обчислення, форми розрахунків, організація податкової служби можуть значно відрізнитись.

Податкові надходження бюджету, їх формування, розподіл та використання є важливими елементами системи бюджетно-податкового регулювання економіки, значення якої посилюється в умовах трансфор-

мації економічної системи. На цій стадії економічних перетворень вплив держави на розвиток економіки набуває непрямого характеру і реалізується шляхом проведення економічної, зокрема бюджетної та податкової, політики, послідовність та виваженість якої визначають темпи економічного зростання.

Природа податків характеризується багатогранністю та постійною зміною. За результатами аналізу літературних джерел виділено три основні етапи еволюції становлення сучасних податків як складової системи бюджетно-податкового регулювання. Аналіз характеру основних функцій предмета дослідження – фіскальної та регулюючої – дає змогу розкрити економічну сутність категорії «податкові надходження» за двома напрямками: як складовий елемент наповнення державної казни та як інструмент впливу держави на інших суб'єктів господарювання у країні. Податки виступають вагомим інструментом бюджетного регулювання країни і є основою регіональної бюджетно-податкової системи, яка виступає інструментом макроекономічного регулювання і спрямована на виконання основних завдань, що стоять перед економікою України в умовах глобалізації.

Список літератури:

1. Господарське право: [навчальний посібник] / [Л. Жук, І. Жук, О. Неживець]. – К.: Кондор, 2009. – 400 с.
2. Барановська І. Проблеми реформування податкової системи в умовах кризи / І. Барановська // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 8. – С. 193–197.
3. Фінанси зарубіжних корпорацій / [В. Суторміна, В. Федоров, Н. Рязанова]. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
4. Островецький В. Формування податкових надходжень бюджету в умовах трансформації економіки України: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг и кредит» / В. Островецький; Науково-дослідний фінансовий ін-т при Міністерстві фінансів України. – К., 2006. – 222 с.
5. Бойко Ю. Статистичний аналіз податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів (регіональний аспект): дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.10 «Статистика» / Ю. Бойко; ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана». – К., 2014. – 194 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/860/1/Boiko-dis.doc>. PDF.
6. Милявська Е. Податкова система: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Е. Милявська, О. Сердюк. – К.: Слово, 2005. – 336 с.
7. Податковий кодекс України. – К.: ДП «ІВЦ ДПА України», 2010. – 336 с.
8. Статистичний щорічник України за 2009 рік. – К.: Держ. комітет статистики України, 2010.
9. Андрущенко В. Податкові системи зарубіжних країн: [навчальний посібник] / В. Андрущенко, О. Данілов. – К.: Комп'ютер прес, 2004. – 300 с.
10. Чугунов І. Доходи бюджету як складова системи бюджетного регулювання / І. Чугунов, О. Зварич // Наук. пр. НДФІ. – 2007. – Вип. 1 (38). – С. 3–13.
11. Панасюк Б. Податковий кодекс – барометр становища у суспільстві / Б. Панасюк // Економіка України. – 2002. – № 12. – С. 12–20.
12. Крисоватий А. Податкова система: [навчальний посібник] / А. Крисоватий, О. Десятнюк. – Тернопіль: Карт-бланш, 2004. – 464 с.
13. Мірчев О. Проблеми і шляхи нарощування податкового потенціалу у світлі реалізації окремих принципів Податкового кодексу України / О. Мірчев // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2011. – № 2 (14). – С. 134–138.